

BESZÉLŐ TÁRGYAK, BESZÉLŐ FEJEK

Magyar régészportrék, filmes dokumentációk. 1. rész

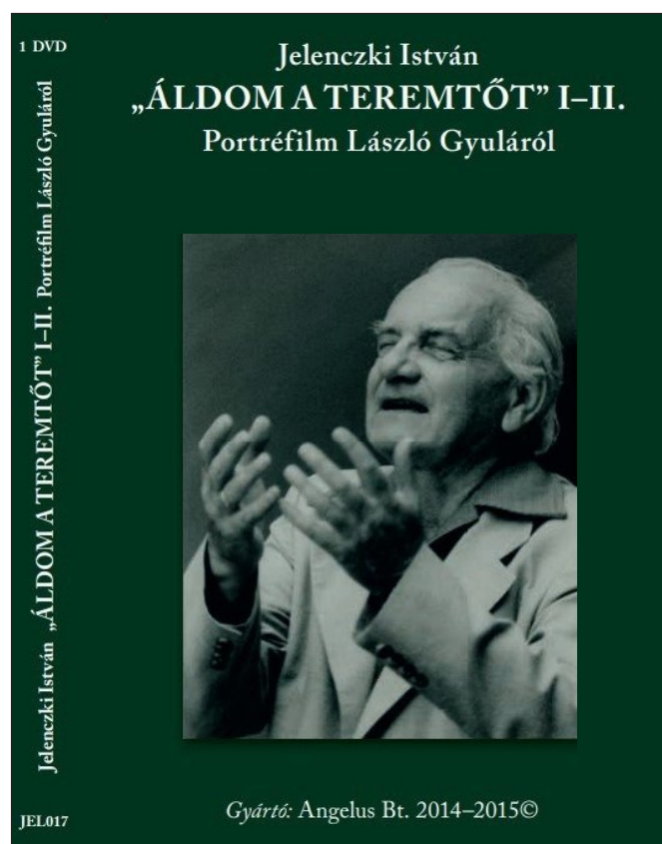
GULYÁS RÉKA

Magyar Régészet 10. évf. (2021), 4. szám, pp. 87–90.

Érdekes kísérlet lenne az utca emberét megkérdezni arról, melyik magyar régész neve jut eszébe. Nagy valószínűséggel nem sok név hangozna el. Éppen ezért érdemes áttekinteni, hogy milyen filmek érhetők el videómegosztó csatornákon azok számára, akik egy-egy magyar régész életét és munkásságát szeretnék megismerni.

A régészeti leletek felfedezésénél természetesen a kincsek, telepek, temetők, várak, illetve az ott talált csontvázak, használati tárgyak, ékszerek és fegyverek kerülnek az érdeklődés középpontjába, és ez érthető is. A tv és rádió tudósításokban ugyan megszokták említeni a feltáró régész(ek) nevét, de a hangsúly általában nem rajtuk van, és – mint tudjuk – a szó elszáll. Az írás ugyan megmarad, de az sem mindegy, hogy hol, hiszen a gyorsan elévülő és egyre csökkenő példányszámban megjelenő napilapok sem számítanak ma már megkerülhetetlen hírforrásnak. Így maradnának a folyóiratok, amikből szintén egyre kevesebb van, és a tankönyvek, amikben sajnos alig kerül említésre régész. A legnagyobb hangsúlyt a múzeumok és (szabadtéri) kiállítóhelyek fektetik a kollegák megismertetésére, azonban oda először be kell csalogatni az érdeklődőket.

Az Y generációtól kezdve az információk elsődleges forrása már egyre kevésbé a nyomtatott könyvek és folyóiratok világa, hanem sokkal inkább a televízió, az internet, a filmek, sőt bizonyos fókig a videós illetve internetes játékok közege. Ezért érdemes azon elgondolkozni, hogy miként lehet közvetíteni a szakma kiemelkedő egyéniségeinek munkásságát ezeken a csatornákon is.

1. kép. A László Gyuláról szóló portréfilm DVD-jének borítója

PORTRÉFILM LÁSZLÓ GYULÁRÓL

A leghosszabb és leggazdagabb kiállítású ismeretterjesztő dokumentumfilm László Gyuláról szól. 2015-ben készült, 104 perces és DVD-n is megjelent, a YouTubeon két részben látható, címe [„Áldom a teremtőt”](#). Ez talán nem véletlen, és azért nem is meglepő, mert a hazai régész generációk és még inkább az érdeklődő nagyközönség számára évtizedeken keresztül László Gyula volt „a régész”. Nemzedékek tanára volt, és nem csak az egyetemen: népszerűsítő könyvei, rajzai, művészeti alkotásai, diafilmjei azok számára is megismerhetővé tették a régészetet és a régészt, akik csak laikusként érdeklődtek a múlt iránt. Így érthető, hogy miért ő áll az egyik legfontosabb régészeti portréfilm középpontjában. A film alkotója Jelenczky István filmrendező, képzőművész, akit egyesek egyenesen „a művészi dokumentumfilm megteremtőjé-

nek” tartanak. Elmondása szerint a Magyar Művészeti Akadémia biztatására vágott bele a nagy feladatba. A biztatás nem csak szóbeli volt, hanem anyagi támogatást is jelentett, melynek összege nem publikus. Az viszont tudható, hogy a rendező az MMA-tól kapott összeget kevesellve további pályázati támogatásokból egészítette ki a film költségvetését, ez 9 000 000 Ft volt. Jelenczky világosan megfogalmazta, mi volt a célja a film elkészítésével: „Filmem a régész professzort, a művészt, a családját és Hazáját, benne Erdélyt-Székelyföldet rajongással szerető Embert kívánta megrajzolni, aki minden megpróbáltatás mellett megtartotta hitét a Teremtőben.” Így a régészetten messze túlmutató, nemes cél érdekében a rendező már a forgatás előtt több fontos döntést hozott. Az egyik ilyen döntés az volt, hogy László Gyulán kívül kizárólag csak fia, László Zoltán szólalhat meg a filmben. Ez egyrészt olyan szempontból jó döntés, hogy így az alkotó nem esik a dokumentumfilmek gyakori csapdájába, miszerint az interjúalanyai „szétbeszélnek” a filmet és túl sok szereplő népesíti be a képernyőt. A nagy hátránya viszont az, hogy így nem ad lehetőséget másoknak a legendás régész életművének méltatására, esetleg kritikai értékelésére. A dokumentációban a legnagyobb teret László Gyula munkásságának egyik fő elmélete, a kettős honfoglalás kapja. Kár, hogy az ő érvein kívül más szempont és érvelés nem hangzik el. Így elsősorban László Gyulát halljuk és látjuk riportalanyként különböző korábbi felvételekről. Jelenczky nem az első rendező, aki filmet készített László Gyuláról; a *Honfoglalás* és a *Trianon* rendezője, Koltay Gábor 1995-ben már forgatott egy portrét a régésről, „Egy vagyok közülük” címen (ez a film az interneten nem elérhető). Mivel Jelenczky már nem ültethette le az 1998-ban elhunyt régészt a kamerája elé, Koltay filmjéből és egyéb korábbi felvételekről idézi meg alakját. Ha pedig a képernyőn nem László Gyulát, hanem leleteit vagy más képanyagot látunk, a tudós az írásából összevágott narráció révén van jelen. Ez a módszer egyben meg is adja a film hangvételét és atmoszféráját, nem egy párbeszédet, hanem egy epikus történetfolyamot hallunk. E műfaj előnye a meseszerűsége, előképzettség nélkül is generációkon átívelően jól befogadható. Közben azt is megtapasztalhatjuk, milyen módon tanította a professzor úr azt a régészgenerációt, amelyik – mint mondani szokás – „László Gyula köpönyegéből bújt elő”.

A rendező másik fontos célja az volt, hogy minél több és többféle tárgyat, rajzot mutasson be. Jelenczky gazdag anyagot sorakoztat fel – László Gyula feleségének, Vidra Máriának az illusztrációitól kezdve László Gyula rajzain át az általa vizsgált régészeti leletekig. Mindeközben bemutatja a gazdag privát, tudományos és történelmi fotóanyagot, kódexeket, valamint a Szent László legendát ábrázoló, erdélyi templomokban található freskókat is. A szaktudás és a magas költségvetés meglátszik a felvételek minőségén, mind a kül-, mind a beltéri felvételeknél egyaránt jó az elrendezés, a megvilágítás, jók a beállítások, az arányok és még a zenei aláfestés is magas színvonalú. Különösen nagy munka lehetett a szövegek kiválogatása és szerkesztése. A dokumentumfilm erőssége, hogy sok témát érint és így László Gyula életútjába és szakmai munkásságába is betekintést kapunk. A régészprofesszor elmeséli, hogy Veres Péter népi író, politikus buzdította arra, ne csak a fejedelmek, hanem a nép életét is kutassa, így lett ő a „szegények régésze”. Kitér arra is, hogy az első, a szakmára ösztönző könyveket édesapjától kapta, aki a Nemzeti Múzeum könyvtárosa volt. Általa korán megismerhette Gróf Zichy Istvánt, aki 1934–1944 között volt a Nemzeti Múzeum főigazgatója, és megemlékezik Fettich Nándorról is, aki Zichyt követte az igazgatói székben. László Gyula számot ad az általa közzéadott írásokról, ez több mint 600 publikáció. Ezek közül *A honfoglaló magyar nép élete* c. kötetet emeli ki, mint mondja: „ez a könyvem nemzedékeket nevelt fel”.

Kétségtelen, hogy a magyar köztudatban mai napig László Gyula tanai határozzák meg a honfoglalásról alkotott képet, sajnálatos módon az újabb kutatások eredményei leginkább csak szakmai körökben ismertek. Ez pedig egyben azt a kérdést is felveti, hogy mikor történt meg az a váltás, amikor a magyar régészek egy jelentős csoportja már nem László Gyulát tekintette mesterének – vagy azért, mert nem Budapesten jártak az egyetemi régészeti órákra, vagy mert már a következő nemzedékeket képviselik. A hazai régészet egyik feladata megvizsgálni, milyen hatást gyakorolt László Gyula a magyarországi régészeti koncepciókra (LASZLOVSZKY & SIKLÓDI 1991, LANGÓ 2006), és hogy munkáinak és levelezésének kiadásával megjelenítették azt a szakmai környezetet, amelyben dolgozott (SZENTPÉTERY 2019). Mindez azért is fontos, mert ma már kutatási programok, intézmények viselik a nevét, és fontos lenne tisztán látni, hogy pontosan mit képviselt László Gyula a régészetben vagy a közéletben. Ennek megértéséhez fontos adalék a róla készült

filmek elemzése is. Jelenczky filmje mindenesetre tisztelgés a legismertebb magyar régész előtt, és mind időtartamában, mind kivitelezésében Magyarországon ebben a műfajban egyedülálló.

GEREVICH LÁSZLÓ – EGY MAGYAR TUDÓS FILMEN

A magyar régészetnek kétségkívül meghatározó alakja volt egy másik olyan tudós, aki szintén a középkorral foglalkozott, de akinek a pályája, munkássága és egyénisége is egészen más volt. A Budapesti Történeti Múzeum jóvoltából érhető el a YouTubeon a [Magyar tudósok XVII. epizódja](#), ami Dr. Gerevich László Kossuth-díjas régészről, a BTM és a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének egykori igazgatójáról szól. A közel félórás, eleve televízióra szánt dokumentáció az 1960-as évek végén készülhetett, amit Kerényi Mária riporternő haj- és ruhaviselete és a zeneválasztás (Bilbao Song) is alátámaszt. A film rendezője Kardos István, operatőre a nemrég elhunyt városvédő Ráday Mihály. A portrét még fekete-fehérben vették fel, részben a BTM termeiben, részben a Pilisben. Az eredetileg művészettörténészként indult tudós ismerteti a budai várban 1946-tól folyó ásatások történetét, valamint a rekonstrukciós eljárásokat, pl. a palota kétszintes kápolnájának helyreállítását. 2021-ből visszanézve nagyon érdekes a hatalom központosításáról és annak hatásairól szóló eszmefuttatás, valamint az is, hogy a riporternő az Ile-de-France és Buda közötti párhuzamra kérdez rá, melyet az akkori nézők – legalábbis élőben – aligha ismerhettek. Gerevich szerint az Il de France-hoz hasonlóan „Buda volt az új stílusok és új technikai eljárások kohója, amely azután mintaként szolgált különböző északi, déli és keleti városok számára...” Elmondja, hogy a régészet eredményei, a tárgyi bizonyítékok hogyan befolyásolják a történészek munkáját, végül azt a következtetést vonja le, hogy „igazi történet szemléletet régészet nélkül nem is lehet kialakítani”, majd gyorsan még hozzáteszi, hogy „a múltra nézve”. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a múlt törvényszerűségeinek hatása és tanulsága van a jelenre nézve is. A riport legérdekesebb része mégis az az okfejtés, hogy a régészetnek tulajdonképpen minden más tudományhoz köze van, amit a mai módszerek és interdiszciplináris kutatások jól bizonyítanak. Ezek után Gerevich professzor a Katona József Bánk Bánjából ismert Gertrudis történetének egyik színhelyére, az Esztergom és Buda között fekvő pilisi ciszter apátság romjaihoz kalauzolja a nézőket. Eddig a budai vár makettjén és a gótikus kápolna fotóján kívül többnyire csak a régész felsőtteste, de leginkább a közeliben mutatott arca volt látható; a színhelyváltással változatosabb lesz a film képi síkja is. A Pilisben egy nagy kiterjedésű, 50×27 m-es alapterületű, a 12. században alapított apátság romjai láthatók. Itt Gerevich már nem a korábban látható öltönyben, hanem az akkor kötelezőnek számító munkaruhában, köpenyben magyaráz tovább. Az épületmaradványokon kívül szó esik Gertrúd királyné kis darabokból rekonstruálható síremlékéről és annak gazdagon faragott díszítéséről is. Gerevich rámutat Magyarország közvetítő szerepére Franciaország és a Közel-Kelet között, valamint arra is, hogy hazánk a keresztes hadjáratok idején fontos politikai bázisnak és felvonulási területnek számított. Ez azért is érdekes, mert manapság a köztudatban ez a politikai és kereskedelmi tengely és a vele járó kapcsolatok kevésbé ismertek.

2. kép. Gerevich László interjú közben. Részlet a Magyar tudósok sorozat XVII. epizódjából. © BTM; MTVA

A film végén a riporternő magáról a régészetről kérdezi riportalanyságát. Gerevich definíciója így hangzik: „A régészet nem is egy tudomány, hanem talán sok tudomány konglomerátuma. A régészet egy metodika, egy módszer, amivel a múlt rekonstrukcióját el tudjuk végezni, illetve annak a rekonstrukciónak a szolgáltatába tudunk állni. Minden tudománnyal, minden gyakorlati ténykedéssel, különböző munkaeszközökkel, munkafolyamatokkal is kapcsolatban van, és ezeket különböző tárgyak alapján tudjuk újra életre hívni. A

régészet azon felül érdekes társadalmi szükségletnek tesz eleget, hiszen szinte még egyszer hozza létre azokat a művészeti tárgyakat, templomokat vagy építészeti objektumokat, amelyek elpusztultak. Még egyszer fedezi föl és hozza létre, tehát egy másod-alkotásnak igényével lép föl.” Az már a riport egyéb részeinél is kitűnik, hogy Gerevich saját művészet- és építészettörténeti, valamint régészeti munkáját elsősorban kreatív alkotói tevékenységnek tartja, melynek a kutatás az alapja. A levezető kommentárban Kerényi Mária a nézők nevében is elmondja, hogy „megtanultuk tisztelni a régészetet, amelyet mai művelői napjainkban fejlesztenek társadalomtudománnyá”.

Ez a film ugyancsak érdekes kordokumentum, hiszen a Gerevich által vezetett és a filmben is megjelenő ásatások (budai vár és Pilisszentkereszt) kiemelkedő fontosságú helyszínek a magyar régészetben, és egyben a magyar történelemben és kultúrtörténetben. Gerevich munkásságának feltárása és megértése a különböző tudományágak szempontjából is lényeges, amit jól mutat a születésének 100. évfordulójára szervezett konferencia és szakmai rendezvények a Budapesti Történeti Múzeumban. (A 2011-es konferenciáról szóló összegzés a [Tanulmányok Budapest múltjából 37. kötetében](#) jelent meg.) Ugyanez mondható el a pilisszentkereszt ásatásokról: itt a Gertrudis-történet 800 éves évfordulója jelentett fontos lehetőséget egy tudományos konferencia és kiállítás megszervezésére, valamint egy kiállítási katalógus és egy tanulmánykötet megjelentetésére (MAJOROSSY 2013; 2014). Ebben az esetben is kiemelkedő jelentőségű Gerevich munkásságának feltárása, elképzeléseinek kritikai értékelése. A portréfilm érdekes adalék ehhez is, sőt az ásatás bizonyos fázisainak, eredményeinek kutatásában is hasznosítható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Majorossy, J. (szerk.) (2013). „*A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz...*” *Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013. Kiállítás katalógus*. Szentendre: Ferenczy Múzeum.

Majorossy, J. (szerk.) (2014). *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013. Tanulmánykötet*. A Ferenczy Múzeum kiadványai, A sorozat: Monográfiák 2. Szentendre: Ferenczy Múzeum.

Langó, P. (2006). A Kárpát-medence 10. századi emlékanyagának kutatása mint nemzeti régészet. Kutatástörténeti áttekintés. *Korall* 24/25, 89–117.

Laszlovszky, J. & Siklódi, Cs. (1991). Archaeological theory in Hungary since 1960: theories without theoretical archaeology. In Ian Hodder (szerk.), *Archaeological Theory in Europe. The last three decades* (pp. 272–298). New York: Routledge.

Szentpétery, J. (szerk.) (2019). „*Barátok vagyunk, nem ellenfelek.*” *László Gyula és Györffy György kapcsolata írott és fényképes dokumentumok alapján*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a bevezető tanulmányt írta, az illusztrációkat és a személynévmutatót összeállította: Szentpéteri József. Budapest: Magyar Történelmi Társulat – MTA Bölcsészettudomány Kutatóközpont Történettudományi Intézet.